

FILOSOFIE ROMÂNESCĂ

RAPORTUL DINTRE CUNOAȘTEREA COMUNĂ ȘI CEA ȘTIINȚIFICĂ ÎN *TRILOGIA CUNOAȘTERII* A LUI BLAGA¹

MARIUS AUGUSTIN DRĂGHICI

Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

The relationship between common and scientific knowledge in Blaga’s *Trilogy of Knowledge*. This article has two parts: the one where I try to clarify the types of categories and concepts of knowledge and their relations, and the other where I try to determine the concept of „common sense knowledge” and that of „scientific knowledge” by referring to the “ways of rationalization” within Blaga’s *Experimentul și spiritul matematic*. The novelty of the paper consists mainly in the recovery of these “ways of rationalization” as a *constitutive, original* and generally *determining* structure of knowledge, on the one hand, and explanatory in terms of different types of knowledge, on the other.

Keywords: Lucian Blaga; stylistic categories; metaphysical theory of knowledge; scientific knowledge; styles of scientific reasoning.

Ca structură, pornind de la felul cum sunt teoretizate de Blaga unele concepte epistemologice în *Experimentul și spiritul matematic*², textul de față presupune două părți: una în care voi încerca o clarificare a tipurilor de categorii și concepte implicate în cunoaștere și a raporturilor dintre ele, și o a doua, având aceste clarificări, în care voi încerca o determinare a cunoașterii simțului comun și a celei științifice prin raportarea la „modurile de raționalizare”. După conținut, prezenta cercetare se dorește a fi unul dintre pașii care conduc la dezvoltarea filosofiei cunoașterii (științifice) a lui Blaga de dincolo de cofrajul polisemantismului metaforic al multora dintre lucrările sale.

În acest scop, una dintre „căile de urmat”, poate cea mai lesnicioasă, este aceea de a porni nu de la „metaforă” spre sensul cel mai convenabil, nici de la indicația explicativă a termenilor propusă de Blaga însuși în lucrările sale mai puțin „artistice”, ci având ambele „surse” disponibile *simultan*. Mai concret, metodologic, referirile la conceptele epistemologice care sunt de interes, fie că acestea sunt „îmbrăcate” în metafore, fie că sunt apropiate sau se suprapun conceptelor „standard”, consacrate în epistemologia contemporană, nu vor ține cont de lucrările *ca atare*. Adică, de exemplu, nu vom trata sensul conceptului de „factori stilistici” din *Trilogia valorilor*³ sau din

¹ Studiu realizat în cadrul proiectului intitulat „Stil spiritual și cunoaștere în filosofia lui Lucian Blaga. O reevaluare în lumina epistemologiei istorice contemporane”, proiect finanțat prin programul Granturile Academiei Române 2019–2021, Subprogramul „Științe umaniste”, GAR-UM-2019-XII-3.4-3/15.10.2019.

² Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, București, Edit. Humanitas, 2019, pp. 590–599.

³ Idem, *Trilogia valorilor*, București, Edit. Humanitas, 2019.

*Trilogia cosmologică*⁴, căutându-i sfera și semnificația; ci vom încerca să găsim sensul epistemologic al acestei sintagme acolo unde el apare, iar aceasta printr-un fel de „corespondență” a sensurilor, așa cum se arată ele în lucrările unde conceptul este implicat, fie ca metaforă ce urmează a fi decodificată epistemologic, fie ca termen fixat mai mult sau mai puțin epistemologic. Tratarea temei studiului de față în acest mod este binevenită întrucât subîntinde întregul spațiu teoretic pe care Blaga își construiește, explicit sau implicit, edificiul epistemologic care va anticipa orientarea istorică din filosofia științei inaugurată de Thomas Kuhn⁵ și precedată de istorici și filosofi ai științei precum Alexandre Koyre⁶.

Conceptul de cunoaștere (științifică) pe care Blaga îl dezvoltă în lucrările sale este strâns legat de geneza concepției sale „stilistice” (dezvoltată în special în *Ființa istorică*⁷ și *Știința și creație*⁸); dar drumul poate fi făcut și invers: o anumită poziționare epistemologică a lui Blaga (prezentă și neschimbată încă din cercetările de tinerețe din *Cultură și cunoștință*⁹) poate fi pusă în legătură exact cu această concepție „stilistică”. Ca morfologie, analiza cunoașterii științifice pe dimensiunile stilistice conturate de Blaga ne dezvăluie, în primul rând, raportul dintre „categoriile abisale” și „categoriile stilistice” ca parte a determinării acestei cunoașteri; la rândul lor, aceste categorii se determină prin raportul pe care îl au cu clasicele categorii kantiene. Alături de determinarea conceptului de „stil” (care va fi realizată în altă parte), clarificarea acestor concepte va putea releva mai complexul concept epistemologic de „stil spiritual”, apropiat atât de mult de sintagma contemporană a „stilurilor de raționalizare” științifică, concept în legătură cu care Blaga și-a construit perspectiva asupra istoriei și dinamicii cunoașterii științifice, anticipând astfel, fără să știe, orientarea istorică din filosofia științei.

Sarcina revine acum, într-o primă parte, la a încerca să clarificăm locul și rolul acestor tipuri de categorii în angrenajul epistemologic al lui Blaga, într-o parte a doua propunându-ne, pe baza acestei analize, o primă determinare a conceptului de cunoaștere științifică; abia în textul final al cercetării vom propune o configurare a acestui concept, integrat însă în (re)construcția mai largă a perspectivei lui Blaga privitoare la cunoaștere.

Categoriile *abisale* au fost abordate de autorul nostru în multe dintre lucrările sale, din unghiuri diferite și totuși complementare; dacă în *Artă și valoare*¹⁰ categoriile abisale

⁴ Idem, *Trilogia culturii*, București, Edit. Humanitas, 2019.

⁵ În special *Structura revoluțiilor științifice* (Edit. Humanitas, București, traducere din engleză de Radu J. Bogdan cu un studiu introductiv de Mircea Flonta, 2008) și *Tensiunea esențială* (trad. de Any Florea cu un studiu introductiv de Mircea Flonta), Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982.

⁶ Menționez aici unele ediții (reeditări și traduceri) ale lucrărilor care ne interesează: *De la lumea închisă la universul infinit* (traducere de Vasile Tonoiu, București, Editura Humanitas, 1997), *Newtonian Studies* (London, Chapman & Hall, 1965) și *Études d'histoire de la pensée scientifique* (Paris, Gallimard, 1973).

⁷ În *Trilogia cosmologică*, București, Edit. Humanitas, 2015, pp. 287–428.

⁸ În *Trilogia valorilor*, ed. cit., pp. 11–142.

⁹ Sub forma unui eseu intitulat astfel, Blaga și-a publicat teza de doctorat în anul 1922 (am avut în vedere în special această lucrare, dintre eseurile volumului 7 *Opere*; ediție îngrijită de Dorli Blaga, București, Edit. Minerva, 1980, pp. 11–58).

¹⁰ Vezi *Trilogia valorilor*, ed. cit., pp. 383–494.

au fost factorii determinanți ai plăsmuirilor culturale din artă, influențând inclusiv schimbarea „valorilor stilistice conștiente” („vicariante”) înlocuibile, aceleași categorii *abisale* sunt fundament „canalizator” și pentru *plăsmuirile teoretice* în general ale omului. În primul caz, ca structuri estetice ale artei în general, valorile vicariante sau stilistice „își au temeiul ultim în categoriile abisale”¹¹. Valorile stilistice sunt „încuibate” în conștiință, dar pot fi înlocuite, încetul cu încetul, de valori de aceeași natură prin intervenția categoriilor abisale; în procesul de determinare a valorilor stilistice, de la ipostaza lor de *prevalori* la cea de valori înlocuitoare, categoriile abisale parcurg acest drum dinspre tărâmul inconștientului, sursa lor, către conștiință.

Cu alte cuvinte, vedem că valorile stilistice, „în vigoare” la un moment dat, nu sunt altceva decât *specificații* ale categoriilor abisale în acel interval; determinarea de la nivelul creațiilor teoretice dezvăluie același mecanism prin care categoriile stilistice sunt specificații ale categoriilor abisale. Deci este de reținut rolul determinativ al categoriilor abisale atât de la nivelul artei în general (îmbrăcate în „haina” valorilor vicariante), cât și, cum vom vedea și mai jos, de la cel al *plăsmuirilor teoretice*. Căci sarcina mărturisită a lui Blaga a fost aceea de a demonstra că filosofia culturii „poate să aducă lumini și pentru problematica filosofică a *cunoașterii*, și îndeosebi pentru elucidarea unora dintre cei mai secreți factori creatori ai gândirii *științifice*”¹². Acești „cei mai secreți factori creatori”, vom vedea că nu sunt nimeni alții decât factorii stilistici „de natură categorială”, care, la origini, se identifică cu categoriile abisale.

În „Funcția călăuzitoare a categoriilor abisale”, Blaga vorbește în primul rând despre *factorii* stilistici ai spiritului ca fiind agenții determinativi ai *plăsmuirilor teoretice* ale omului; apelul la *aceștia* în multele exemple din istoria științei nu cred că este întâmplătoare. Blaga nu pune pe același plan categoriile stilistice cu categoriile de tip kantian, oferind o oarecare superioritate „factorilor stilistici”, căci doar aceștia au legătură cu „sursa” mai adâncă a creației, adică ne spun ceva despre categoriile abisale. Practic, atunci când vorbim despre „factorii stilistici”, putem să avem în vedere inclusiv domeniul culturii în general, și al artelor în special, unde, cum am văzut mai sus, categoriile abisale se metamorfozează în „valori vicariante”; rolul lor categorial, întemeietor de la nivelul științelor este reliefat atunci când Blaga se apropie de creațiile *teoretice*, unde „factorii” se prezintă în calitatea lor de „categorii” stilistice. Prin „factorii stilistici” cu rol determinativ-categorial și apoi în calitate de „categorii stilistice”, de fapt Blaga reușește să aducă în zona creației și teoretizării din știință categoriile abisale. El spune explicit la un moment dat că „teza cu privire la influența determinativă a categoriilor stilistice asupra conținutului și structurii înseși a plăsmuirilor teoretice” a fost foarte bine susținută prin apelul la multitudinea de exemple în acest sens din istoria științei. Să vedem acum felul cum relaționează, în cunoașterea teoretică (științifică), tipurile de categorii implicate explicit la acest nivel: categoriile *stilistic-abisale* și categoriile de tip kantian.

¹¹ *Ibidem*, p. 460.

¹² *Ibidem*.

Coabitarea celor două tipuri de categorii are legătură cu *natura* edificiului științei: *în măsura în care știința este constructivă, adică în măsura în care ea propune plâsmuiri teoretice cu privire la latura ascunsă a fenomenelor, știința ni se pare în chip vădit supusă factorilor stilistici*.¹³ Caracterul constructiv al științei, numai în demersul ei de a cunoaște latura ascunsă a fenomenelor este legat de „creație”, iar creația orientată astfel, chiar în domeniul teoreticului, trimite la determinarea stilistică, la „factorii stilistici”. Dar aportul categorial al acestora poate fi și *mul*, și anume în acea vastă porțiune a științei când ea este doar *călăuzită*, iar nu determinată chiar în conținutul ideilor ei de acești factori, adică atunci când sarcina cognitivă în studiul fenomenelor este una doar descriptivă.

În termenii metaforic-metafizici, cele de mai sus sunt legate de tentativele de revelare a misterelor cenzurate de Marele Anonim, iar cele două tipuri de cunoaștere disponibile (paradisică și luciferică) sunt în strânsă legătură cu cele în care intervin tipurile de categorii la care ne referim acum; așa încât, atunci „când știința vrea să reveleze mistere prin plâsmuiri sau construcții teoretice, factorii stilistici *intervin* [...]”. Spiritul revelator de mistere este inevitabil pus sub stăpânirea acestor factori de putere și eficiență categorială¹⁴; creațiile teoretice care au la bază „construcția” sunt structurate, în chiar conținutul lor, *totdeauna și de factorii stilistici*, mai spune Blaga. Dar la această corelație dintre cele două tipuri de cunoaștere și tipurile de categorii implicate în cunoașterea de tip științific mă voi referi la finalul acestei prime părți a cercetării, iar la legătura dintre cunoașterea în sens metafizic și cea propriu-zis epistemologică în textul următor.

În ceea ce privește categoriile kantiene, deși aspru criticate, acestea nu sunt respinse de Blaga, ci doar completate cu cele de natură *stilistică*. Greșeala lui Kant și a celor care i-au urmat și replicat, într-un fel sau altul, modelul categorial ar fi fost că nu au observat faptul că știința beneficiază de o structură mult mai complexă, la care participă deopotrivă ambele tipuri categoriale: cele kantiene, care organizează datele simțurilor, și cele stilistice, „mai secrete” și „mai adânci”, care supun știința în aspirația ei de a încerca „revelarea” misterelor prin construcții schematic-conceptuale.¹⁵ Chiar atunci când știința lucrează în porțiunile arondate categoriilor de tip kantian, ea este *călăuzită*, în observația și descrierea fenomenelor deja date sau noi, de anumiți factori stilistici. Este de reținut că factorii stilistici orientează cercetarea științifică prin faptul că stau la baza formulării ipotezelor explicative și a observațiilor despre fenomenele analizate. Căci observațiile însele, cu cât se avansează în dezvoltarea științelor, sunt tot mai mult pregătite și condiționate de ideile teoretice, iar ideile teoretice sunt la rândul lor condiționate de prezența unor categorii *stilistice*¹⁶.

Exemplele multiple date de Blaga din istoria științei sunt menite a ilustra faptul că descoperirile științifice însele se produc „în lumina unor coordonate stilistice”, care

¹³ *Ibidem*, p. 106.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p.107.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

trimit la o anumită interpretare a fenomenelor, proprie unei anumite mentalități. Blaga mai spune că „observarea” unor fenomene este adesea îmbibată de o teorie prealabilă și, prin urmare, în ultimă analiză, ea este condiționată și de eficiența unor factori stilistici de natură categorială¹⁷; este vorba despre un raport special între „factorii stilistici”, „gândirea teoretică” și „dirijarea observației”, care se manifestă în moduri și chipuri diferite. Reținem deci influențele *modelatoare* sau *călăuzitoare* ale factorilor stilistici, a căror origine foarte profundă, „locul lor de emanație”, este „inconștientul” spiritului¹⁸.

La nivelul „inconștientului” însă, factorii stilistici formează „o întreagă garnitură”, „un mănunchi activ de forțe”; în acest sens, ei au o putere „categorială” – sunt „categorii stilistice”. Relația dintre categoriile stilistice și cele ale conștiinței, la acest nivel, este una de „paracorespondență”, spune Blaga. Această relație nu presupune raporturi de determinare, ci un fel de funcții în analogie, adică, de exemplu, dacă avem funcția categorială a spațiului în conștiință, putem avea o astfel de funcție, tot a spațiului, și la nivelul categoriilor abisale, dar fără vreo legătură de determinare structurală între cele două. Categoriile conștiinței au ca primă sarcină să organizeze „datele” receptate prin simțuri, în timp ce categoriile *stilistice* au în vedere orizontul misterului călăuzind tentativele spiritului de revelare a acestuia prin creații teoretice sau prin observație dirijată. Corespondența propriu-zisă este mai degrabă între acest plan, al categoriilor abisale din adâncul „inconștientului”, și cel al misterului, la fel de adânc, din care cel ce se apropie asimptotic de misterul existenței încearcă să reveleze cunoaștere spre conștient. Despre această corespondență vorbește și asemănarea până la identitate dintre categoriile stilistice și cele abisale (*stilistic-abisale*); pentru că sunt originare adânc în inconștient, dar și pentru că sunt, în același timp, călăuzitoare spre misterele adânci ale existenței, categoriile stilistice sunt numite și *categorii abisale*¹⁹.

Este momentul în care Blaga aduce împreună metafora limbajului metafizic și „terminologia încetățenită în științe”, unde categoriile *stilistic-abisale* („frâne transcendente” croite de Marele Anonim pentru a cenzura spiritul uman în tentativa de dezvăluire a misterului) formează și funcționează ca un „mănunchi” sau ca o „rețea”, iar numeric ele se prezintă ca „mulțime” – „câmpul stilistic”. Funcționalitatea determinativă a acestui *câmp stilistic* este asigurată de sistemicitatea categoriilor abisale, căci, fiind independente și ireductibile între ele, formează un fel de matrice (stilistică). Dincolo de paralela evidentă a „câmpului stilistic” cu noțiunea de câmp din fizică menționată de Blaga, îndrăznim să spunem că aici avem a face cu o construcție care face apel la serioase cunoștințe dinspre matematici: *câmpul stilistic*, caracterizat epistemologic în calitate de structură generatoare, funcționează ca un veritabil „spațiu vectorial”, a cărui „bază” este formată dintr-un „sistem liniar independent” de vectori (SLI) (categoriile abisale independente) care sunt, în același timp, și „sistem de generatori” (SG) (categoriile *stilistic-abisale*, ireductibile între ele).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 115–117.

¹⁹ *Ibidem*.

Sistemul de generare (*stilistic-abisală*) a cunoașterii, la nivelul agenților umani, se manifestă prin „atitudinile *stilistice*” ale acestora, însuși cadrul metodologic al cercetării științifice fiind astfel influențat. Aici sunt determinate principial nu doar natura și întinderea cunoașterii, ci sunt influențate și dirijate chiar formularea ipotezelor, „observația” noilor date și decodificarea rezultatelor. Deși discretă, influența factorilor sau a categoriilor stilistic-abisale prin atitudinile *stilistice* în procesul cunoașterii este una totală, „câmpurile stilistice” determinând structura și posibilitățile oricărei cunoașteri care tentează misterul. Să nu uităm că acești „determinanți” se modifică, în conținutul lor, relativ la arii geografice și istorice, în funcție de anumite deschideri cultural-ideatice corespunzătoare dinamicii etapelor de dezvoltare a societății omenești.

Alături de celelalte concepte la care am făcut și vom face referire, prin acest „superconcept” (de *câmp stilistic* sau „matrice stilistică”), a cărui paternitate Blaga și-o asumă fără falsă modestie²⁰, perspectiva filosofică a autorului român își mută ireversibil centrul de greutate spre o concepție epistemologică originală, capabilă să anticipeze, cum s-a mai spus²¹, orientarea istorică din filosofia științei inaugurată de Thomas Kuhn.

Se observă cum înțelegerea filosofică a culturii permite considerarea acesteia din urmă dincolo sau, mai degrabă, *dincoace* de produsele ei: opera literară, poezia, arta în general și chiar produsele științei. Sensul larg al înțelegerii culturii presupune, de fapt, „istoricitatea” acesteia și, mai mult decât atât, ceea ce se ascunde în spatele acestei istoricități. Ceea ce interesează deci la Blaga este *dinamica* și *natura* acesteia din desfășurarea istorică, cu toate implicațiile. Analiza acestui context, de aceea, presupune o rădăcină comună tuturor *plăsmuirilor* omului, fie ele culturale, pur artistice sau științifice. Filonul comun al acestor produse este dat de „creație” și de specificul ei, determinat de natura inepuizabilă a obiectului (cognitiv) la care se raportează; această creație este sursa generatoare și catalizatoare pentru spiritul uman. Legată de dimensiunea nevoii de a înțelege, de a ști sau de a cunoaște, „creația” privește natura raportului omului cu lumea în efortul perpetuu de comprehensiune a acesteia, precum și natura produselor spiritului, fie că vorbim despre artă, cultură sau știință.

Dar Blaga diferențiază, totuși, între produsele culturii în general și cele ale științei; având rădăcini comune, nu înseamnă că ele nu sunt diferențiabile. În ceea ce privește produsele/creațiile științei, tehnic, acestea sunt „construcții”; ele pot fi, firește, și doar descrieri ale unor fenomene, dacă acesta este scopul, deși, inițial, chiar și aceste descrieri au îmbrăcat forma unor „creații”. După origine, categoriile abisale, stilistice (*stilistic-abisale*) sunt legate de procesul de creație/invenție, de *încercarea* de scrutare a misterului și țin de cunoașterea de tip II; categoriile conștiinței, cele de tip kantian, se îndreaptă, ca țință principală, spre organizarea datelor experimentale și țin de cunoașterea de tip I. Astfel, Blaga distinge între categoriile de tip kantian și cele stilistic-abisale, între catego-

²⁰ *Ibidem*, pp. 120–121.

²¹ Vezi, de exemplu, Mircea Flonta, *O voce care nu a fost auzită: Lucian Blaga și reorientarea istorică a filosofiei științei*, în M. Popa, M. Mamulea, V. Cernica, T. Lates (coord.), *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI: *Lucian Blaga, 120 de ani de la naștere*, București, Editura Academiei Române, 2015, pp. 53–64.

riile conștiinței organizatoare a datelor simțurilor și cele de natură *stilistică*, „mai secrete” și „mai adânci”. Știința presupune deopotrivă aportul categoriilor de tip kantian și pe cel al categoriilor de natură stilistică; ceea ce le diferențiază, cum am spus mai sus, sunt cadrul și scopul demersurilor. Dacă ele țin de „revelarea” de mistere prin construcții schematic-conceptuale, atunci demersul se supune nu numai categoriilor de tip kantian, ci în primul rând categoriilor *stilistice*; mai mult, chiar dacă știința are a face cu „descrierea” de *fenomene* date sau cu descoperirea de fenomene noi, în ultimul caz ea este cel puțin *călăuzită* de anumiți factori stilistici – Blaga ilustrează această participare prin „clasificarea” plantelor a lui Linné din botanică.²²

Astfel distinse, Blaga admite uneori că ambele tipuri de categorii sunt implicate în ambele tipuri de cunoaștere; asupra acestei probleme vom reveni în studiul următor, când vom lămuri și diferitele raporturi dintre diferitele moduri de cunoaștere (inclusiv raportul cunoașterii de tip metafizic cu cea de tip epistemologic).

Determinarea „stilistică” a științei, așa cum este înțeleasă ea de Blaga în diferitele etape ale istoriei ei, presupune o construcție epistemologică dinamică, pe diferite niveluri, iar cel mai „de sus” se relevă și din discuția despre raportul dintre cunoașterea comună și cea științifică. Blaga propune această discuție în multe locuri ale lucrărilor sale, dar o face cel mai explicit, sistematic și fructuos pentru scopurile noastre în *Experimentul și spiritul matematic*²³.

Problema raportului dintre cunoașterea comună și cea științifică nu poate fi tratată fără a face apel la arsenalul rețelei conceptuale dezvoltat de Blaga în *Trilogia cunoașterii* (și nu numai aici). Firește, cum am spus și în prima parte, în ideea de a dezvălui poziționarea lui Blaga față de conceptul/concepțiile de cunoaștere cu care operează, dat fiind specificul sistemului său filosofic în ansamblu, intenția de a „traduce” pur și simplu termenii-cheie ai limbajului blagian în jargonul epistemologiei nu este o sarcină în sine (nici nu ar fi fezabil), după cum nici ajungerea la sensurile și semnificațiile „genuine” urmărite de autor atunci când, de exemplu, vorbește despre cunoașterea paradisiacă sau luciferică, ori despre „minus-cunoaștere”; ci scopul final, așa cum am spus și anterior, presupune efortul hermeneutic de înțelegere a concepției lui Blaga despre cunoaștere *însoțit* de intrarea în joc a „acomodării” acestor sensuri la conceptele corespunzătoare ale epistemologiei.

Prin urmare, periplul nostru pornește de la indicația (aproape) explicită din cuprinsul lucrării *Experimentul și spiritul matematic* a „locului” unde Blaga se apleacă asupra raportului discutat aici, și anume capitolul anterior, în care analizează distincția dintre „simțul comun și cunoașterea științifică”; cum spuneam, vom ține cont și de analiza „surselor” metaforice corespunzătoare sensurilor implicate la acest nivel.

Din capul locului sunt de făcut două clarificări: prima se referă la faptul că Blaga raportează deliberat conceptul cunoașterii comune („simțul comun”) nu la cunoașterea științifică propriu-zisă, ci, în manieră fundamentală, la așa-zisele *moduri de raționare/ra-*

²² *Ibidem*, p. 107.

²³ În *Trilogia cunoașterii*, ed. cit., pp. 471–645.

ționalizare²⁴, subiect tratat, cum spuneam, într-un capitol anterior²⁵; a doua clarificare va fi tratată separat, mai jos, căci, deși are legătură cu prima, este mai de substanță, prin urmare are nevoie ea însăși de o precizare. Aceasta din urmă se referă la modul cum se poziționează Blaga relativ la aceste structuri, la aceste „moduri de raționalizare”; ele țin de „raționalitate”, definită ca „unul dintre modurile de care spiritul uman se arată capabil în aspirațiile sale cognitive în raport cu existența”²⁶. Deși „raționarea” nu este singurul mod de a cunoaște, se pare că este cel mai important, prin participarea întotdeauna a structurilor „raționale”, în felurite dozaș, la procesele cognitive prin care omul încearcă să asimileze conștiinței sale lumea înconjurătoare²⁷.

Revenind, cea de-a doua observație, departe de a fi o simplă clarificare, ea ține de ce am spus mai sus, de maniera lui Blaga de a-și construi conceptele cu care operează și trimite la faptul că termenii consacrați în epistemologie (de exemplu, „cunoaștere comună”, „cunoaștere științifică”) nu sunt puși în joc ca atare: discuțiile din *Experimentul...* se fac în jurul sensurilor divergente ale acestora, discuții care, astfel, „îmbracă” o analiză „meta”, prin care autorul nostru abia determină apoi ceea ce s-ar putea înțelege prin „cunoaștere științifică” sau „simțul comun”. Deci Blaga nu poposește la analiza a ceea ce s-ar putea admite prin cunoașterea comună și/sau cunoașterea științifică, ci încearcă să ajungă la aceste concepte după ce propune unele modalități, moduri de raportare în general la cunoaștere (subiectul capitolului precedent al *Trilogiei cunoașterii* – „Moduri de raționalizare”); ele sunt de fapt modalitățile-cadru ale tuturor posibilităților cognitive-teoretice, care justifică și cuprind întregul câmp semantic operaționalizabil de cele două concepte.

În debutul capitolului „Simțul comun și cunoașterea științifică” avem o trimitere explicită la aceste „moduri de raționalizare” pe care Blaga a încercat să le caracterizeze în capitolul anterior. Înainte de a răspunde chestiunii legăturii dintre simțul comun și cunoașterea științifică, așa cum am arătat mai sus, Blaga consideră necesară întâi o investigație a raportului „simțului comun” nu cu cunoașterea științifică, ci cu „modurile de raționalizare”, care sunt în număr de patru și condiționează, dintr-un punct de vedere, modalitățile de a cunoaște și de a realiza cunoașterea.

Fără să fie explicit, Blaga propune cadrul discuției în termenii unei analize în care conceptele consacrate disciplinar sunt dizolvate sau, mai bine spus, încă necreate – conceptul de cunoaștere comună, de exemplu; la început, aceste concepte sunt în semnificatul lor doar un fel de „notație”, ele încă nu sunt formate cu un conținut, ci urmează a se contura în funcție de posibilitățile ivite prin „modalitățile de raționalizare”, anterioare și întemeietoare pentru orice concept sau „familie de concepte” epistemologice.

²⁴ În sintagma „moduri de raționalizare”, Blaga utilizează termenul „raționalizare”, insistând să păstreze radicalul „rațional”; dar din descrierea sferei semantice operată de Blaga (implicit sau explicit), în fapt, „raționalizare” luat ca proces, ca activitate a gândirii raționale, este sinonim cu „raționare”.

²⁵ *Ibidem*, „Moduri de raționalizare”, pp. 590–599.

²⁶ *Ibidem*, p. 590.

²⁷ *Ibidem*.

Pentru a ajunge la „cunoașterea comună”, Blaga lărgeste și adâncește cadrul discuției problematizând în legătură cu „simțul comun” și, mai mult, cu „*filosofia* [s.n.] simțului comun”. În parcursul determinărilor conceptuale, Blaga face un dublu-excurs: unul istoric și altul hermeneutic. Aceste două instrumente metodologice sunt, de fapt, parte a concepției sale de orientare istorică din filosofia științei, consacrată de Thomas Kuhn mai târziu. Căci „recursul la istorie” nu este unul doar ilustrativ, ci, într-o hermeneutică, el devine unul explicativ și justificativ, aceste ingrediente regăsindu-se, după cum vom constata, și în cele două capitole, pe care, în principal, le analizăm acum.

Cum spuneam, referirea la „simțuri” (de la „simțul comun”) este făcută de Blaga din intenția de a extinde discuția până la a identifica, în analiza sa, nu raporturile „cunoașterii comune” și ale „cunoașterii științifice” între ele, ci „modalitățile de raționalizare” care legitimează aceste tipuri de cunoaștere. Deci „simțul comun” trimite la „simțuri” și, de aici, la o *filosofie* a simțului comun, la care Blaga consideră că trebuie să se refere. Evitând referirea la „colectivitate”, care este implicată, direct sau indirect, în aproape orice ar ține de simțul comun, Blaga își îndreaptă analiza asupra unui anumit „realism empiric”, pe care îl consideră consubstanțial oricărui „exponent” al simțului comun. Acest realism empiric nu exprimă altceva decât „credința că există o lume independentă de conștiința omului, o lume care, în general, ar fi accesibilă omului de-a dreptul și în chip aproximativ nealterat: prin «simțuri»”.²⁸

Cunoașterea comună inculcă deci acest „realism” epistemologic, dar se definește prin a doua dimensiune, dată *dinspre* cele patru „moduri de raționalizare”; primul, a) raționalizarea pe linia identității pure, tautologice, „bazat pe postulatul identității pure”, fiind în opoziție cu celelalte trei: b) raționalizarea pe linia identității atenuate; c) raționalizarea pe linia egalității matematice (a echivalenței); d) raționalizarea pe linia identității contradictorii (pe linie dialectică).²⁹

Înainte de a continua analiza cu privire la raportul dintre cunoașterea comună și cea științifică, este necesar să ne oprim asupra celor patru tipuri de raționalizare. Unul dintre aspectele ce trebuie reținute este că Blaga consideră „participarea” acestor structuri raționale la procesele de cunoaștere încă din perioada sutelor de mii de ani cât a durat preistoria umană, deși atunci spiritul era precumpănit de modul mitic și magic, distinct de cele care alcătuiesc „raționalitatea” propriu-zisă. Ultimul mod (cel mitic și magic) este deci propriu perioadei preistoriei vieții spirituale, când era dominant, deplasarea de accent care a avut loc în mintea omenească de-a lungul timpului generând cele patru moduri de raționalitate. Blaga explică această generare printr-o evoluție sau mai degrabă printr-un proces de actualizare a raționalității, care începea de la stadiul când raționalitatea era prinsă în rezolvarea problemelor de supraviețuire; după care a cunoscut o emancipare continuă, exersată în contactul cu problemele practice, în „empirie”, iar mai apoi cu cele teoretice, care vizau predictibilitatea, dar tot în vederea chestiunilor practice. Desprinzându-se de cele două domenii (empiric și teoretic) în

²⁸ *Ibidem*, p. 600.

²⁹ *Ibidem*, p. 594.

care se exercita, „raționalitatea” ar fi cunoscut un conflict cu acestea în perioada gândirii eleate, atunci când a procedat la o autoizolare în structurile și în formele ei intrinseci, prin care s-a impus mai apoi empiricului și teoreticului deopotrivă.

Raționalizarea pe linia identității pure. Pentru că reduceau existența doar la ceea ce poate fi gândit „rațional”, gânditori ca Parmenide și Zenon ar fi păcătuit prin faptul că au definit raționalul și gândirea rațională prin ceea ce Blaga ne propune „ca procese de raționalizare după calapodul «identității»”³⁰. Deși eleații nu formulară *explicit* principiul logic al „identității”, ei gândeau existența și tot ceea ce este prin întemeierea, implicită, în acest principiu; el însuși era privit ca formă absolută a unei existențe absolute. Ca intenție, raționalitatea eleată se întemeia pe principiul identității, dar exersarea ei viza, totuși, și existența.

Concluzia generală a lui Blaga, aici, este că această existență era una „statică”, imobilă, care în niciun caz nu avea cum să fie reprezentativă pentru „ceea ce este”. Accesarea, confruntarea empiricului cu instrumentele gândirii fondate aproape exclusiv în principiul identității, precum și gândirea în „unitate”, în identitate ale eleaților, au refuzat practic „multiplicității”, „diversității”, „schimbării” și, prin ea, „mișcării” șansa de a putea fi abordate adecvat de rațiune. Aceste ingrediente, fundamentale existenței, au fost dintru început predate raționalizării după calapodul identității și astfel s-a „mutilat” însăși existența, cum se exprimă Blaga. Apoi, reprezentarea, gândirea pur teoretică a existenței, a acestei existențe statice, imobile, „înghețate” în conceptele raționalizate și formate după principiul identității, au condus la sofisticatele construcții metafizice ale eleaților, fisurate însă de sofisme. Dar sursa viciului logic-epistemologic nu ar fi raportarea la denaturatul concept de existență eleat, ci ține de însăși modalitatea de raționalizare *exclusiv* pe linia identității pure, care aceasta duce, „prin natura ei, la imobilizarea existenței”.³¹

Blaga insistă asupra caracterizării „raționalizării prin principiul identității” dând și câteva exemple: îi dă dreptate lui Antistene când acesta susține că, absolut riguros, gândirea nu poate spune nimic mai mult decât ceea ce *tautologic* poate fi spus; Herbart și Lotze, apărătorii lui Antistene din secolul XIX, deși ajung la aceleași concluzii corecte ca și Antistene, abordează metafizic problema descompunerii în elemente simple a propozițiilor când susțin că propozițiile nontautologice nu pot spune ceva riguros „adevărat”. Proiectate metafizic, ambele poziționări (a lui Antistene și ale ultimilor doi) nu pot oferi o lămurire problemei, care se cere tratată exclusiv logic-epistemologic.

Propunerea pentru o discuție în acest cadru (logic-epistemologic) recuperează celelalte izvoare de cunoaștere, separate inițial de unilaterală considerare a problemei raportării cognitive la existență ca „raționalizare exclusiv pe linia postulatului identității”. Corectitudinea concluziilor celor trei (Antistene, Herbart și Lotze) este validă doar sub exigența de a înțelege „raționalitatea” ca izolată de orice alt izvor de cunoaștere. Din acest punct de vedere, iar nu din altul, celelalte trei moduri de raționalizare în

³⁰ *Ibidem*, 591.

³¹ *Ibidem*, p. 592.

procesul cunoașterii se opun primului, descris mai sus; toate cele trei sunt întotdeauna în strânsă legătură cu empiricul și cu alte izvoare de cunoaștere.

Raționalizarea pe linia identității atenuate. Acest mod de raționalizare comportă trei caracteristici: în ceea ce privește sursa, el este ghidat, până la un punct, de postulatul identității; în ce privește raportarea acestei raționări, ea nu se mai face la sine însăși și la o existență normată după „identitate”, ci asupra empiriei sau asupra oricărui plan teoretic al existenței³². Rezultatele acestei raportări sunt judecați în care raportul dintre subiect și predicat este fie de *parțială* „identitate”, fie de „identitate” *elastică*.

Raportul dintre subiect și predicat este de identitate *parțială* atunci când conținutul și sfera conceptuală proprii predicatului presupun o corespondență relativă cu cele ale subiectului (fără a se suprapune), oferind o subsumare a conceptului circumscris de subiect aceluia circumscris de predicat. Domeniile de aplicație ale acestui mod de raționalizare sunt „empiria” și „lumea teoretică”, iar rezultatele acestui mod de raționalizare sunt chiar „organizarea empiriei” și „a lumii teoretice” în „conceptele generice” tot mai largi (în sus) și tot mai înguste (în jos)³³. Această raționalizare stă la baza științelor de natură *descriptivă* și *clasificatoare*, precum și a oricărei perspective filosofice asupra „ideilor” sau a „esențelor” după tiparul platonice și aristotelician. Mai mult, Blaga consideră că același mod este implicat și în timpurile moderne, ca de exemplu în sistemul de clasificare a ființelor vii al lui Linné, și, prin performanța de a genera „concepte generice”, este bine tolerat (ca „ajutător”) în știința de tip galileo-newtonian. Totuși, aceasta din urmă ar sta, mai degrabă, sub semnul raționalității pe linia egalității matematice (a echivalenței), de vreme ce această știință funcționează prin concepte „relaționale”³⁴.

Atunci când avem o identitate *elastică* în ce privește raportul subiectului cu predicatul, o identitate atenuată, avem și o „anulare a rigidității conceptelor”, o deschidere a acestora la o perpetuă îmbogățire, de conținuturi și de sensuri. Blaga vorbește despre o „lichefiere” a conceptelor, ceea ce permite asimilarea de predicate care, inițial, nu erau incluse în sfera acestora (se depășește astfel dihotomia analitic-sintetic kantiană, lucru pe care Blaga nu l-a menționat aici). Dinamica și progresul cunoașterii sunt puse de Blaga în primul rând pe seama acestui mod de raționalizare, care se raportează deopotrivă la empirie și la lumea teoretică, unde conceptele comportă o mobilitate versatilă deosebită.

Raționalizarea pe linia egalității matematice (a echivalenței), firește, se regăsește în aria matematicilor, fiind „resortul intim al științei matematice”. Dar este de întâlnit și în fizică, în știința de tip galileo-newtonian, adică și acolo unde domeniul disciplinar respectiv este matematizat/matematizabil. Ideea acestei asamblări este în legătură cu înțelegerea naturii judecăților matematice, care nu sunt întemeiate pe principiul identității cum s-ar putea crede (judecați *sui generis*) și nici pe cel al identității *atenuate*, ci pe acela al „egalității cantitative (echivalenței)” între concepte care sub raport „logic” sunt eterogene – aici putem observa distingerea, la Blaga, dintre matematică și logică

³² *Ibidem*, p. 594.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 595.

matematică. Reținem acest „principiu al egalității” (echivalenței) din matematică, recunoscut ca un principiu de un fel aparte, ireductibil la alte feluri de raționalizare.³⁵

Raționalizarea pe linia principiului „identității contradictorii”. Ireductibil și acesta în felul său, principiul identității contradictorii este nimeni altul decât principiul dialecticii. Din punctul de vedere al raportării la empiric, acest principiu este cel mai permisiv. Adaptabilitatea sa este aceea „a raționalității la structurile și articulațiile empiriei”; căutarea identicului se realizează atât în forme asemănătoare, diverse, dar și în forme contradictorii; poate îngloba tendințe contradictorii, după cum poate fi întâlnit, la un anumit moment, fie într-una, fie într-alta dintre actualizările acestor tendințe. Din acest punct de vedere, raționalitatea dialectică se raportează la complexitatea lumii în continuă schimbare încercând să dezvolte o structură conceptuală compatibilă cu „existența-fluviu”, așa cum pare că se prezintă existența. Totuși, adaptabilitatea cerută conduce, în final, la anumite corecții conceptuale, altfel nu ar mai exista structura; compromisul ultim este reprezentat de adoptarea a ceea ce Blaga numește „principiul identității contradictorii”. Dintre filosofii care s-au călăuzit după acest principiu sunt menționate cele care își au originea în învățătura lui Heraclit, cele inspirate de mistica medievală a lui Meister Eckart sau cele hegeliene, fie că au fost dezvoltate sistematic, fie doar „rapsodic”.³⁶

Dintre cele patru modalități de raționalizare, Blaga o separă pe prima (cea care are ca bază principiul identității pure) de celelalte, considerând-o o „peripeție posibilă a spiritului uman”, și își afirmă preferințele față de celelalte trei modalități, care se găsesc oricând într-o mișcare de contracarare a primei; chiar dacă există peste tot susținători ai propensiunii către unitate, ai identificării unității în diversitate, Blaga mizează pe celelalte trei tipuri de raționalitate. Deși există o evoluție a raționalității, cu excepția modului matematic de raționalizare, toate celelalte tipuri au fost cooriginare; de exemplu, odată cu modul de raționare după principiul identității, este de constatat și acela care are la bază principiul identității *atenuate* – gândirea de tip aristotelic ar fi unul dintre cei mai de seamă exponenți ai acestui stil.

Dintr-o perspectivă de ansamblu, cred că putem vedea aici o ramificare și metamorfozare ale acestei raționalități originare prin momentele ce se înscriu succesiv ca *dominante*: raționalitatea ghidată într-un prim moment după principiul identității pure, apoi după cel al identității atenuate (parțială și elastică), continuând apoi după linia egalității matematice și, în sfârșit, după principiul identității contradictorii. Această succesiune nu trebuie văzută sub forma unei ordini unice și fixe, ea reprezintă ordinea *actualizării* inițiale a acestor moduri, iar nu a unei generări absolute; modurile de raționalizare (sau de raționare) se întrepătrund și devin dominante în anumite momente istorice și culturale, desfășurate în timpul istoric după ceea ce Blaga numea „coordonate stilistice”.

În ceea ce privește raporturile dintre cele patru moduri de raționalizare, acestea sunt diverse: de opoziție (cel al identității pure față de cel al dialecticii), de concurență

³⁵ *Ibidem*, p. 596.

³⁶ *Ibidem*.

(ultimele trei între ele), de continuitate (între cel al identității atenuate și cel al egalității/echivalenței) etc. În general, aceste raporturi sunt determinabile în funcție de locul din care se face evaluarea, perspectiva locului definind tipurile de relații dintre aceste moduri de raționalitate; la fel, conceptul despre existență este determinat de perspectiva în care este văzută aceasta grație modului de raționalizare implicat. Fixarea acestor patru moduri are la bază un criteriu validat istoric: eficiența acestui model în ilustrarea și explicarea diferitelor etape ale dezvoltării raționalității spiritului uman, așa cum înțelege Blaga aceste etape în succesiunea lor istorică.

Ideea explicării diversității și schimbării prin cele patru moduri de raționalitate stă și la baza explicării dinamicii și progresului din știință, recursul la o grilă istorică ca principiu explicativ incluzând, pe lângă hermeneutica istorică despre care am pomenit, și intervenția conceptului de „stil”. Nu insistăm, aici, asupra acestui concept (o vom face cu proxima ocazie), ceea ce trebuie totuși să reținem este că acest concept este un corelat constant și intrinsec unui mod sau altul de raționalizare; el se configurează și intervine, ca unitate explicativă, în asociere și în continuitatea cu aceste moduri de raționalizare.

În ceea ce privește caracterul întemeietor al modurilor de raționalitate, despre care am pomenit la început, Blaga spune *explicit* că *posibilitatea* științei de tip galileo-newtonian rezidă în modul de raționalizare după principiul egalității (echivalenței); mai mult, autorul *Trilogiilor* spune chiar că, fără exercitarea acestui principiu, însăși existența acestei științe ar fi fost imposibilă. Motivul este cel legat de faptul că natura obiectului acestui tip de știință este chiar existența în coordonatele sale de mișcare, schimbare, transformare etc., exact aceeași existență recunoscută și luată în considerare de raționalitatea prin egalitate (echivalență).

În aceeași idee enunțată la început, a justificării conceptelor epistemologice prin dezvăluirea legăturilor cu aceste structuri de raționalitate, conceptul cunoașterii comune este condiționat de adeziunea la o viziune care vede existența în toată diversitatea și eterogenitatea ei. Din acest punct de vedere, având la îndemână cele patru moduri de raționalizare, cunoașterea comună se sprijină, prin „doctrina simțului comun”, mai ales pe cel al „identității atenuate” și numai parțial („când face matematică”) pe cel al egalității (echivalenței). În general, simțul comun este reticent deopotrivă la provocările modului de raționalizare prin principiul identității după cum este și la cele ale raționalizării după principiul unității contradictorii; echidistanța este explicabilă prin aceeași diferență de perspectivă a simțului comun față de provocările celorlalte moduri și submoduri de raționalizare. Simțul comun nu poate avea o deschidere la conceperea existenței ca „statică”, pentru că, pentru el, pe de o parte, lumea nu este și nu a fost niciodată statică; pe de altă parte, aceeași lume nu a fost văzută vreodată de acesta într-o continuă curgere, într-o dinamică constitutiv contradictorie; de exemplu, „precum a fost Parmenide, și Heraclit a rămas, pentru simțul comun, «hermetic»”, spune Blaga.

Configurarea și lămurirea raportului dintre cunoașterea comună și cea științifică reies prin urmărirea modului cum interacționează simțul comun cu cunoașterea de tip științific (cea antic-aristotelică și cea galileo-newtoniană). Cum am anunțat la început, acest raport se leagă de modurile de raționalizare ale spiritului uman în diferitele etape

sau procese ale cunoașterii, așa cum aceste moduri au fost sintetizate mai sus. Particularitatea raportului prezintă o legătură a simțului comun (cum era de așteptat) mai degrabă cu știința de tip antic-aristotelic și mult mai puțin cu cea galileo-newtoniană. Narațiunea explicativă a lumii oferită de modelul științei de tip antic-aristotelic, bazat pe existența unor „esențe” susceptibile de a fi extrase din empirie sub forma unor concepte generice³⁷ este mult mai aproape de „simțul comun” decât este imaginea asupra lumii oferită de știința de tip galileo-newtonian; grație „simțurilor”, viziunea simțului comun centrată în realismul empiric beneficiază de o cunoaștere adecvată realității – un exemplu al lui Blaga în acest sens este chiar îmbrățișarea, aproape naturală, de către simțul comun a concepției geocentrice.

Explicația lui Blaga, după care „simțul comun” a fost mult mai aproape de știința de tip antic-aristotelic decât de cea de tip galileo-newtonian, este că pur și simplu prima presupune printre premisele ei „filosofia implicită a simțului comun”, în timp ce a doua beneficiază mai ales de *potențialul metodologic* propriu, care stă departe de tipul de empirie al simțului comun. În ceea ce privește raportarea simțului comun la celălalt tip de știință, deși și știința de tip galileo-newtonian își are propriul „realism” (și aceasta admite o existență independentă de voința și conștiința noastră), simțul comun este mult mai puțin compatibil cu acest tip de știință decât cu celălalt, pentru că realismul științei de tip galileo-newtonian, filtrat de structura matematică ce încadrează și ghidează experimentul, nu este atât de „excesiv empiric” precum este cel al simțului comun sau cel al științei de tip antic-aristotelic. Mai în detaliu, rolul empiriei în cunoașterea simțului comun este cu totul diferit de acela jucat în știința de tip galileo-newtonian; în acest tip de știință, spune Blaga, spre deosebire de cum era în cunoașterea simțului comun, empiria are un rol complex în sensul că este deopotrivă „«instanță» și *obiect* de control”; simțul comun considera empiria doar „instanță de control” pentru celelalte metode, pe principiul corespondenței, am spune, în timp ce în știința în discuție controlul se exercită, echivalent, dinspre toate metodele, epuizând toate reciprocitățile „sub supravegherea de ansamblu a supermetodei”³⁸; acest potențial metodologic este și explicația pentru care rezultatele științei de tip galileo-newtonian depășesc *principlal* rezultatele cognitive posibile ale simțului comun.³⁹

Exemplul central la care se oprește Blaga în a ilustra diferența dintre realismul excesiv „empiric” al simțului comun și cel al științei de tip galileo-newtonian este cel al reducerii tuturor formelor de „schimbare” la forme de „mișcare”. Această „reducție” nu ar fi fost posibilă din interiorul științei de tip antic-aristotelic pentru că premisele ontologice, sensul orientării cercetărilor și disponibilitățile metodologice nu permiteau acest lucru; cu atât mai puțin ar fi fost cazul să se întâmple așa ceva din interiorul cunoașterii simțului comun. Ideea lui Blaga, mai puternică explicativ decât părerea lui Wundt în ce privește opțiunea pentru „mișcare” ca exponent al schimbării, este că, atunci, pur și simplu mișcarea se lăsa matematizată, și, deci, inclusă cu succes în modelarea-explicarea

³⁷ *Ibidem*, p. 601.

³⁸ *Ibidem*, p. 602.

³⁹ *Ibidem*.

fenomenelor – și Wundt vorbea, însă doar „incidental”, despre reținerea mișcării în locul schimbării pentru motivul că mișcarea este cea mai simplă formă de schimbare.

Metodologic, Blaga vede matematica drept însoțitoarea oricărei metode, el vorbește despre *cuplurile metodologice* (în care matematica este prezentă ca parte din definiție), deși există în științe și metode nematematizabile cum ar fi „metoda raționalizării prin «concepte generice»” sau „metoda descriptivă și clasificatoare”. Aceste metode sunt prezente aici numai pentru faptul că sunt încă necesare, matematica științei acordând șanse reale de acceptare în metodologia proprie doar metodelor deschise spre matematizare.

Pe nesimțite, Blaga face o analogie între metodele avute în vedere și diferitele „moduri de raționalizare”. El spune, în contextul distingerii între metode matematizabile și nematematizabile, că „există însă și unele moduri de raționalizare care se dovedesc deosebit de recalcitrante față de «matematizare»”⁴⁰, și se referă la cele evitate de știința de tip galileo-newtonian, discutate de noi mai sus: 1) raționalizarea excesivă pe calapodul identității și 2) raționalizarea dialectică; altfel denumite doar în formă, sunt prima și ultima dintre modalitățile de raționalizare ale spiritului uman din capitoul precedent al *Trilogiei cunoașterii*.

Comentariul pe care îl facem acum – și care se vrea și o interpretare-continuare a ceea ce a spus Blaga despre raportul cunoașterii comune cu cea de tip științific – se referă la ceea ce au în intersecție tipurile de raționalizare de mai sus în legătura lor cu metodologia științei de tip galileo-newtonian. Blaga spunea că excluderea primului mod de raționalizare din angrenajul metodologic al tipului de știință în discuție este explicabilă pentru că existența vizată aici este una „imobilă”, „statică”, a cărei teoretizare implică o gândire pur tautologică, ce califică acest mod ca fiind, în final, unul „steril”. Celălalt mod de raționalizare, al dialecticii, este interzis în știința de tip galileo-newtonian pentru că este incompatibil cu matematica, el operând mai ales cu „concepte generice”, dar nu „statice”, ci „fluente”; deși „fluente”, aceste concepte nu pot fi matematizate din pricina aspectului lor contradictoriu.

De fapt, problema are legătură cu cuplul „schimbare–mișcare”, nucleul empiric-teoretic al mixului de raportări de mai sus. Existența reprezentată în simțul comun conținea schimbarea și mișcarea ca distincte; reprezentarea existenței în modul de raționalizare prin principiul identității *pure* excludea mișcarea și schimbarea – gândirea împreună a lor transforma această reprezentare, în gândirea eleată târzie și la Platon, într-o sursă pentru *aporii*; schimbarea și mișcarea în cadrul necontrolabil al avansării prin contrarii din raționalizarea dialecticii nu permitea matematizarea acestui mod; dar știința de tip galileo-newtonian nu poate asimila „schimbarea” *decât* ca „mișcare”.

Concluzii. Așadar, tipul de raport pe care cunoașterea de tip științific îl are fie cu modurile de raționalizare, fie cu cunoașterea simțului comun este determinat de modalitatea în care este „tranzacționat” între toate acestea cuplul „schimbare–mișcare”: exigența fixă a admiterii ca științific/ă a unui mod de raționare sau a unei metode (am văzut că Blaga, la un moment dat, pune semnul egalității între raționare și metodă de raționare)

⁴⁰ *Ibidem*, p. 604.

este posibilitatea matematizării acesteia. „Empiria” ne spune că ceea ce este fundamental în existență este schimbarea. Matematizarea este posibilă însă numai prin modalitatea egalității (echivalenței) matematice, deci se admite numai un anumit algoritm al schimbării – *mișcarea*. Singura aderență a simțului comun la știința de tip galileo-newtonian este legată de intersecția cu aceasta din urmă în ceea ce privește *schimbarea ca mișcare*: aici se regăsesc atât elemente digerabile de simțul comun (ceea ce ne spune fizica newtoniană), cât și cele ininteligibile pentru el (ceea ce ne spune „comportarea” cuantică, nu mecanica cuantică, pentru că nu avem o mecanică – R. Feynman).

În aceste condiții era de așteptat ca, așa cum spune Blaga, știința de tip galileo-newtonian să respingă cele două moduri de raționalizare de mai sus (pe considerentele prezentate), după cum este de înțeles compatibilitatea mult mai mare a cunoașterii de la nivelul simțului comun cu știința de tip antic-aristotelic decât cu știința de al doilea tip. Această prezentare este deci legată de specificitatea tabloului existenței, a reprezentării acesteia în cunoașterea simțului comun respectiv în știința de tip galileo-newtonian, care rezidă în măsura și modalitatea în care cuplul *schimbare-mișcare* se regăsește la aceste niveluri.

Am mai văzut că, la Blaga, modurile de raționalizare nu sunt structuri fixe și rigide ale gândirii noastre decât în *măsura și modalitatea* în care acestea sunt *disponibile* relativ la factorii actualizanți; ele se regăsesc *determinativ* în construcțiile despre lume, inclusiv ale științei, și *efectiv* în funcție de accentele pe care le propun alte exigențe ale formării și determinării diferitelor domenii ale cogniției umane, din diferitele perioade istorice. Ideea de *stil*, atât de prezentă la Blaga, este cea sub care aceste moduri de raționalizare „se îmbracă”, se aliniază și se configurează, fiecare separat sau mai mult sau mai puțin în asociere, iar acest lucru este orientat și realizabil prin *categoriile stilistic-abisale*, relative după conținut diferitelor perioade mental-istorice. Ideea generală sub care aceste moduri de raționare funcționează este legată, finalmente, de modalitatea în care tabloul despre lume se prezintă sub lumina *stilurilor* și se regăsește *absorbit* și experimentat de știință: aici Blaga a ilustrat prin nenumărate exemple determinarea istorică a științei în diferitele etape de dezvoltare.